

УДК 338.48 (477)

Економіка та управління підприємствами

Галасюк С. С. (Galasyuk S.S.)

кандидат економічних наук,

доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу

Одеський національний економічний університет

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ САНАТОРНО-КУРОРТНОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто сучасний стан санаторно-курортної бази України. Виявлено основні тенденції функціонування засобів розміщення, які проваджують діяльність у сфері лікувально-оздоровчого туризму, та зроблено певні висновки. Пропоновано заходи щодо удосконалення організації діяльності закладів санаторно-курортного та оздоровчого типу.

Ключові слова: санаторно-курортна база, лікувально-оздоровчий туризм, сучасний стан розвитку, показники санаторно-курортної діяльності.

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрено современное состояние санаторно-курортной базы Украины. Выявлены основные тенденции функционирования средств размещения, осуществляющих деятельность в сфере лечебно-оздоровительного туризма, и сделаны определенные выводы. Предложены мероприятия, направленные на совершенствование организации деятельности заведений санаторно-курортного и оздоровительного типа.

Ключевые слова: санаторно-курортная база, лечебно-оздоровительный туризм, современное состояние развития, показатели санаторно-курортной деятельности.

ANNOTATION. In article the current state of sanatorium base of Ukraine is considered. The main tendencies of functioning of the means of placement which are carrying out activity in the sphere of medical-health tourism are revealed, and certain conclusions are drawn. The actions directed to improvement of the organization of activity of enterprises of sanatorium and improving type are offered.

Keywords: sanatorium base, medical-health tourism, current state of development, indicators of sanatorium activity.

Постановка проблеми. У даний час центрами санаторно-курортного та оздоровчого туризму України є гірські і передгірні райони Закарпатської, Івано-Франківської та Львівської областей, а також Чорноморське узбережжя Миколаївської, Херсонської та Одеської областей, які мають певну інфраструктуру для розміщення туристів, що приїжджають з метою лікування та оздоровлення. Проте вітчизняний ринок лікувально-оздоровчого туризму поки що перебуває у стадії формування. Тому актуальним є виявлення особливостей функціонування санаторно-курортної бази в умовах сьогодення, а також пропонування заходів, спрямованих на вдосконалення організації надання санаторно-курортних та оздоровчих послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що вивченню проблем теорії та практики організації санаторно-курортної справи приділяється багато уваги у працях вітчизняних науковців – О. О. Любіцевої, Т. І. Ткаченко, Г. В. Казачковської, В. І. Стафійчук, О. Г. Розметової та ін. Тенденції розвитку лікувально-оздоровчого туризму та санаторно-курортної бази досліджували такі вчені, як: В. Ф. Семенов та І. Л. Литовченко [1], С. Г. Нездоймінов [2], С. Г. Ярьоменко [3], М. Й Ковач [4], Ю. Ю. Мигалина [5]. Проте низка питань, пов'язаних з організаційно-економічним та правовим забезпеченням діяльності санаторно-курортних закладів, дотепер залишається невирішеною, що негативно впливає на їх сучасний розвиток.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У даній статті проведено дослідження сучасного стану санаторно-курортної бази України. На підставі офіційної статистичної інформації проаналізовано показники діяльності санаторно-курортних та оздоровчих закладів та зроблено певні висновки.

Мета статті полягає в аналізі сучасного стану санаторно-курортної бази України, виявленні основних проблем, які гальмують її розвиток, а також в пропонуванні певних заходів щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Україна має значний потенціал для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. На території країни присутні всі види ресурсів (бальнеологічні, грязьові, кліматичні), які необхідні для функціонування закладів із надання санаторно-курортних та оздоровчих послуг. Наявність різноманітних рекреаційних ресурсів робить Україну привабливою для розвитку туристичного сектору економіки.

Нажаль, потужна санаторно-курортна база, яка існувала в Україні з радянських часів та була добре сформована й сприяла оздоровленню всіх категорій громадян завдяки наданню соціально-орієнтованих та доступних для населення послуг (в основному за рахунок фондів соціального страхування), в даний час зменшилась удвічі. Так, якщо в 1990 р. працювало 3782 санаторно-курортні та оздоровчі заклади, то в 2005 р. їх було вже 3152 од., в 2010 р. – 3011 од. [6], а в 2015 р. – тільки 1847 од.

Однією з найактуальніших проблем у санаторно-курортній сфері, яка загострилась з початку перебудови економічної системи України, є значне зменшення державного фінансування та зниження ефективності управління спеціалізованими лікувально-оздоровчими закладами, що негативно вплинуло на рівень їх конкурентоспроможності в порівнянні з іншими колективними засобами розміщення. Також існує проблема, пов'язана з недостатньою потужністю внутрішніх та зовнішніх туристичних потоків [7, с. 197].

Інформація про кількість засобів розміщення санаторно-курортного та оздоровчого типу надана в табл. 1, створеної на підставі даних статистичних бюлетенів за 2011-2015 рр. [8; 9; 10]. Так, більшість засобів розміщення лікувально-оздоровчого призначення представлено базами відпочинку, питома вага яких збільшився з 63,6% до 74,3% за п'ять років. Однак у той же час загальна кількість цих установ скоротилася на 340 од., або на 19,9%. Причинами цього явища є соціально-політичні (анексія АР Крим, бойові дії в зоні проведення АТО) та виробничо-господарські проблеми, зокрема: виведення з експлуатації окремих об'єктів у зв'язку з погіршенням їх фінансово-економічного стану; капітальний ремонт чи реконструкція

санаторно-курортних закладів; зміна власника чи форми господарювання; перебування справ у суді; банкрутство та відсутність коштів на експлуатацію [6].

Таблиця 1

Структура засобів розміщення санаторно-курортного та оздоровчого типу
в Україні

Засоби розміщення санаторно-курортного та оздоровчого призначення	Од. вим.	Кількість засобів розміщення по роках			Зміна значень показників 2011-2015 рр.	
		2011	2013	2015	Абсолютне відхилення, од.	Відносне відхилення, %
Санаторії	од.	287	282	184	- 103	- 35,9
	%	10,6	10,0	9,9		
Дитячі санаторії	од.	166	158	111	- 55	- 33,1
	%	6,2	5,6	6,0		
Пансіонати з лікуванням	од.	47	37	14	- 33	- 70,2
	%	1,7	1,3	0,8		
Санаторії-профілакторії	од.	199	165	79	- 120	- 60,3
	%	7,4	5,9	4,3		
Будинки відпочинку	од.	28	27	12	- 16	- 57,1
	%	1,0	1,0	0,6		
Пансіонати	од.	235	244	64	- 171	- 72,8
	%	8,7	8,7	3,5		
Бази відпочинку	од.	1712	1882	1372	- 340	- 19,9
	%	63,6	67,0	74,3		
Оздоровчі заклади 1-2 денного перебування	од.	21	13	11	- 10	- 47,6
	%	0,8	0,5	0,6		
Загалом	од.	2695	2808	1847	- 848	- 31,5
	%	100,0	100,0	100,0		

Підраховано за джерелами: [8; 9; 10].

Найзначніше зменшення кількості об'єктів розміщення спостерігається серед пансіонатів – в 3,7 рази, або на 171 од., а також серед пансіонатів з лікуванням – у 3,4 рази, або на 33 од.

Негативною тенденцією, яка простежується за даними табл. 1, є скорочення загальної кількості установ лікувально-оздоровчого туризму на 848 од., або практично на третину. Незважаючи на невелике зростання (на 4%, або на 113 од.), яке спостерігалось в період 2011-2013 рр., санаторно-курортна галузь України не змогла відновити власні показники розвитку, досягнуті

у 1990 та 2005 рр., коли в країні працювали 3782 та 3152 курортно-рекреаційних засобу розміщення відповідно.

Табл. 2 містить відомості про ємкість санаторно-курортної бази України.

Таблица 2

Ємкість засобів розміщення санаторно-курортного та оздоровчого типу
України

Одноразова місткість засобів розміщення санаторно-курортного та оздоровчого призначення	Од. вим.	Кількість місць у засобах розміщення по роках			Зміна значень показників 2011-2015 рр.	
		2011	2013	2015	Абсолютне відхилення, од.	Відносне відхилення, %
Санаторії	місць	92127	92919	58659	- 33468	- 36,3
	%	22,9	26,1	22,2		
Дитячі санаторії	місць	32121	30383	17205	- 14916	- 46,4
	%	8,0	8,6	6,5		
Пансіонати з лікуванням	місць	12690	9079	2447	- 10243	- 80,7
	%	3,2	2,6	0,9		
Санаторії-профілакторії	місць	17672	15432	11550	- 6122	- 34,6
	%	4,4	4,4	4,4		
Будинки відпочинку	місць	2965	2419	1440	- 1525	- 51,4
	%	0,7	0,7	0,5		
Пансіонати	місць	54544	50725	13798	- 40746	- 74,7
	%	13,6	14,3	5,2		
Бази відпочинку	місць	187597	151655	158466	- 29131	- 15,5
	%	46,7	42,8	59,9		
Оздоровчі заклади 1-2 денного перебування	місць	2041	1594	1092	- 949	- 46,5
	%	0,5	0,5	0,4		
Загалом	місць	401757	354206	264657	- 137100	- 34,1
	%	100,0	100,0	100,0		

Підраховано за джерелами: [8; 9; 10].

Варто зазначити, що питома вага санаторіїв у загальній структурі засобів розміщення лікувально-оздоровчого туризму становить приблизно 10%, а їх частка в одноразовій місткості – близько 22%. Дана обставина пояснюється досить великим обсягом номерного фонду санаторіїв порівняно з іншими засобами розміщення. Так, середня місткість санаторіїв України в розрахунку на один заклад становить 320 місць, у той час як баз відпочинку (яких більшість у структурі засобів розміщення) – 116 місць, тобто майже в 3 рази менше.

Негативною тенденцією є зменшення загальної місткості засобів розміщення на 137,1 тис. місць, або на 34,1%. Скорочення номерного фонду властиве всім видам засобів розміщення санаторно-курортного та оздоровчого призначення. Найвагомніше зменшення кількості місць спостерігається серед пансіонатів – на 40,7 тис. місць, або на 74,7%, а також серед санаторіїв – на 33,5 тис. місць, або на 36,3%.

Як вже зазначалося, найбільша частка в структурі засобів розміщення та їх ємкості належить базам відпочинку. Це пояснюється тим, що для функціонування подібних закладів не потрібно мати власну лікувальну базу, а також особливі природні ресурси. Разом із тим, для санаторіїв і пансіонатів з лікуванням обов'язковою умовою є наявність ресурсної бази, здатної в сукупності з апаратним і медикаментозним видами лікування здійснювати лікувальний та оздоровчий вплив на організм відпочиваючих.

Одним із суттєвих показників, спроможних визначити ефективність функціонування засобів розміщення лікувально-оздоровчого профілю, є кількість осіб, оздоровлених на базі зазначених закладів. Дана інформація представлена у табл. 3.

В Україні спостерігається катастрофічне зменшення туристів, що користуються засобами розміщення санаторно-курортного та оздоровчого профілю. Так, якщо за 2011-2015 рр. загальна кількість засобів розміщення скоротилася на третину (31,5%), то чисельність відпочиваючих зменшилась майже на половину (46,4%), що в абсолютному вираженні склало 1,25 млн. осіб.

Згідно зі статистичними даними, в результаті кризи у сфері українського туризму найбільше постраждали санаторії – кількість клієнтів, бажаючих користуватися їх послугами, скоротилася на півмільйона. Пік чисельності туристів, відпочиваючих у санаторіях, припав на 2013 р. – 1,03 млн. осіб. За підсумками 2015 р. їх кількість зменшилась майже на 60%.

Таблиця 3

Чисельність відпочиваючих в засобах розміщення санаторно-курортного
та оздоровчого типу України

Кількість відпочиваючих в засобах розміщення санаторно-курортного та оздоровчого призначення	Од. вим.	Кількість відпочиваючих по роках			Зміна значень показників 2011-2015 рр.	
		2011	2013	2015	Абсолютне відхилення, осіб	Відносне відхилення, %
В санаторіях	осіб	943029	1030002	434930	- 508099	- 53,9
	%	34,9	40,8	30,2		
В дитячих санаторіях	осіб	226450	218733	109241	- 117209	- 51,8
	%	8,4	8,7	7,5		
В пансіонатах з лікуванням	осіб	83498	62385	12293	- 71205	- 85,3
	%	3,1	2,5	0,8		
В санаторіях-профілакторіях	осіб	161267	129752	61348	- 99919	- 62,0
	%	6,0	5,1	4,2		
В будинках відпочинку	осіб	31424	29037	11229	- 20195	- 64,3
	%	1,2	1,2	0,8		
В пансіонатах	осіб	393476	301161	65568	- 327908	- 83,3
	%	14,6	11,9	4,5		
В базах відпочинку	осіб	853547	745300	750914	- 102633	- 12,0
	%	31,6	29,5	51,8		
В оздоровчих закладах 1-2 ден. перебування	осіб	8739	8437	3014	- 5725	- 65,5
	%	0,3	0,3	0,2		
Загалом	осіб	2701430	2524807	1448537	- 1252893	- 46,4
	%	100,0	100,0	100,0		

Підраховано за джерелами: [8; 9; 10].

У структурі туристопотоку, що обслуговується засобами розміщення лікувально-оздоровчого профілю, відбулися наступні зміни:

– якщо у 2011 р. санаторії та бази відпочинку мали приблизно однакову питому вагу (до 35%), то в 2015 р. частка санаторіїв склала 30,2%, а баз відпочинку – 52%;

– також варто відмітити значне зменшення питомої ваги пансіонатів (з 14,6% до 4,5%) та пансіонатів з лікуванням (з 3,1% до 0,8%).

Аналіз регіональної структури санаторно-курортної бази України зроблено на підставі офіційних статистичних даних про *санаторії*, які є профільним типом засобів розміщення лікувально-оздоровчого туризму

(табл. 4). Разом із тим, було проведено дослідження відгуків клієнтів цих закладів, оприлюднених на відомих сайтах бронювання, – Uahotels.info, Booking.com, Tripadvisor.com, та розраховано середні рейтингові бали санаторіїв по регіонах, складовими яких є оцінки за лікування та сервіс, організацію харчування, чистоту і комфорт, місцезнаходження закладу, а також співвідношення «ціна – якість послуг».

Таблиця 4

Поширення санаторіїв по території України

Адміністративно-територіальні одиниці України		Кількість санаторіїв по роках			Зміна значень показників 2015 р. до 2011 р., од.	Середня зведена оцінка (максимально 10 балів)	Довідково: кількість курортних місцевостей
		2011	2013	2015			
1	Львівська область	42	41	38	- 4	6,8	18
2	Одеська область	24	20	20	- 4	6,3	22
3	Закарпатська область	17	18	18	+ 1	8,2	6
4	Київ та Київська область	15	14	13	- 2	6,8	5
5	Вінницька область	12	11	11	- 1	7,8	1
6	Запорізька область	9	9	9	0	5,6	5
7	Полтавська область	9	9	9	0	7,9	1
8	Харківська область	9	9	9	0	7,3	3
9	Хмельницька область	8	7	8	0	6,7	3
10	Івано-Франківська обл.	8	7	7	- 1	6,2	9
11	Дніпропетровська обл.	6	6	6	0	7,4	2
12	Волинська область	4	5	5	+ 1	6,3	0
13	Донецька область	6	6	4	- 2	6,9	7
14	Житомирська область	3	3	3	0	7,4	1
15	Миколаївська область	3	3	3	0	6,9	9
16	Рівненська область	4	4	3	- 1	7,5	1
17	Тернопільська область	5	4	3	- 2	7,4	5
18	Херсонська область	2	2	3	+ 1	7,1	12
19	Черкаська область	3	3	3	0	7,1	0
20	Чернігівська область	3	3	3	0	6,5	0
21	Кіровоградська область	2	2	2	0	7,4	0
22	Чернівецька область	1	1	2	+ 1	6,4	0
23	Луганська область	5	5	1	- 4	6,5	0
24	Сумська область	1	1	1	0	6,3	0
25	АР Крим та Севастополь	86	89	н/д	- 86	н/д	131
	Загалом	287	282	184	- 103	6,9	241

Підраховано за джерелами: [8; 9; 10; 11; 12; 13].

На прикладі регіональної структури санаторно-курортного господарства України можна простежити, що зменшення кількості цих закладів відбувається не тільки через нестачу даних з тимчасово окупованих територій. Так, навіть у популярних з організації лікувально-оздоровчого туризму областях виведено з експлуатації або повністю припинено діяльність низки санаторіїв, зокрема: на Львівщині та Одещині – по 4 заклади, на Київщині та Тернопільщині – по 2 заклади тощо.

За даними табл. 4 зроблено наступні висновки:

- Лідерами за кількістю санаторіїв у 2015 р. є Львівська (головні курорти – Трускавець, Східниця, Моршин), Одеська (м. Одеса, Затока, Сергіївка) та Закарпатська (Поляна, Чинадієве, Голубине, Кваси, Сойми, Шаян) області. Саме тут розташовано понад 40% всіх санаторіїв України.

- Деякі регіони України (Волинський, Кіровоградський, Луганський, Сумський, Черкаський, Чернівецький, Чернігівський) не мають у своєму складі курортних місцевостей, однак на їх територіях знаходяться від 1 до 5 санаторіїв, що суперечить чинному законодавству про курорти.

- Середній рейтинг санаторіїв України становить приблизно 6,9 балів із 10 можливих, що є досить низьким показником. Найвищі зведені оцінки мають санаторії Закарпаття – 8,2 бали, Полтавщини – 7,9 балів (курорт Миргород) та Вінниччини – 7,8 балів (курорт Хмільник). Нижчу оцінку – 5,6 балів – здобули санаторії Запорізької області.

- Серед досліджуваних 184-х санаторіїв рейтингові оцінки розподілились таким чином: від 9,0 до 10,0 балів отримали вісімнадцять санаторіїв; від 8,0 до 8,9 балів – тридцять дев'ять закладів; від 7,0 до 7,9 – сорок шість санаторіїв; від 6,0 до 6,9 балів – сорок один заклад; від 5,0 до 5,9 балів – вісімнадцять санаторіїв; від 4,0 до 4,9 балів – тринадцять закладів; менше 3,9 балів – чотири установи; проте п'ять санаторіїв не мають оцінок взагалі.

Дослідження відгуків клієнтів про обслуговування, отримане в українських санаторіях, дозволяє виявити основні проблеми, з якими стикаються відпочиваючі під час оздоровлення в них: завищені ціни на путівки;

одноманітне харчування; відсутність пропонування їжі за більшістю дієт; великі черги до лікарів та в процедурні кабінети; багато платних процедур; мало розваг на території санаторіїв; відсутність індивідуального підходу під час занять лікувальною фізкультурою; нестабільна робота Інтернету або повна його відсутність; погана звукоізоляція номерів; у ряді випадків – не сучасне медичне обладнання, комплектування номерів застарілими меблями, неякісною сантехнікою та постільною білизною тощо.

Позитивними рисами українських санаторіїв відпочиваючі визначають такі: можливість лікуватися за соціальною путівкою; відносна чистота в номерах та затишна атмосфера; ввічливий персонал; грамотні лікарі та медсестри (у більшості випадків); добротні лікувальні процедури; можливість замовляти їжу по типу шведського столу.

Представлені дані свідчать про наявність певної матеріально-технічної бази санаторіїв, яка може бути розширена за умов активізації санаторно-курортної діяльності в Україні. Для поліпшення надання санаторно-курортних і оздоровчих послуг у нашій країні необхідно відслідковувати світові тенденції функціонування даної галузі, враховувати досвід зарубіжних держав, які досягли значних успіхів в організації подібної діяльності завдяки ефективним принципам управління та використання як природних, так і матеріальних ресурсів, та стали загальновизнаними світовими рекреаційними центрами.

Проаналізувавши думки науковців [4; 5; 7; 14; 15] щодо організації санаторно-курортного комплексу України, а також спираючись на результати власного дослідження сучасного стану його бази, виявлено основні причини, що гальмують розвиток даної галузі:

- зміна моделі соціальної політики держави (скорочення державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення населення; скасування державного фінансування тридцяти санаторіїв та передача їх на баланс органів місцевої влади, у результаті чого вони можуть взагалі припинити власну діяльність через нестачу коштів на утримання; відміна видачі пільговим категоріям громадян безоплатних путівок до санаторно-курортних закладів за

рахунок коштів державного бюджету чи відміна виплати грошової компенсації вартості санаторно-курортного лікування деяким категоріям громадян);

- незадовільне економічне становище галузі (низка об'єктів вимагає значних фінансових ресурсів на відновлення та ремонт матеріально-технічної бази та медичного обладнання, що унеможлиблюється складністю отримання кредитів; сезонність споживання санаторно-курортних послуг у зимовий період призводить до функціонування закладів на межі виживання; непродумана цінова політика на рекреаційно-оздоровчі послуги відлякує споживачів та підштовхує більш заможних українців відпочивати на зарубіжних курортах; керівництво санаторно-курортним закладом покладено на головного лікаря, а не на фахівця зі спеціальної менеджерської освіти, що робить процес управління неефективним; відсутність системи мотивації персоналу позначається на плинності кадрів та знижує якість обслуговування);

- ймовірність виведення з експлуатації земель курортно-рекреаційного призначення (продаж або передача в оренду земель, на яких знаходяться об'єкти курортно-туристичного призначення, приватним фізичним або юридичним особам; сучасна забудова рекреаційної території підприємствами, діяльність яких не відповідає її призначенню; рейдерські атаки на окремі рекреаційно-оздоровчі об'єкти з метою їх захоплення та привласнення; нечесна конкурентна боротьба, перерозподіл сфер впливу та власності в рекреаційно-оздоровчій сфері).

Проблеми, характерні для санаторно-курортної сфери України, посилюються загальними ризиками, існуючими в умовах сьогодення. До них належать: недосконалість податкової політики, яка перешкоджає вкладенню інвестицій в рекреаційну інфраструктуру та санаторно-курортний комплекс; різке підвищення цін на енергоносії та продукти харчування; інфляційні процеси, які негативно впливають на вартість санаторно-курортного обслуговування; погіршення соціально-політичної ситуації в країні, що призводить до скорочення іноземного туристопотоку з метою лікувально-оздоровчого туризму.

Висновки. За результатами дослідження сучасного стану санаторно-курортної бази України виявлено основні проблеми, які гальмують розвиток даної галузі. Для вдосконалення діяльності закладів санаторно-курортного та оздоровчого профілю пропоновано вжити низку заходів:

- створити дієві умови для залучення інвестицій в розвиток санаторно-курортної діяльності з метою модернізації матеріально-технічної бази існуючих комплексів, закупівлі сучасного медичного обладнання, підвищення комфортабельності перебування відпочиваючих та якості їх обслуговування;

- встановити систему податкових пільг для санаторно-курортних та оздоровчих закладів, а також для підприємств, які купуватимуть путівки для своїх співробітників, з метою підвищення підприємницької активності в цієї сфері;

- створити дієвий механізм соціального захисту населення з метою гарантування державою оплати конкретних санаторно-курортних путівок конкретним споживачам;

- забезпечити конструктивну взаємодію органів державної влади України та її суб'єктів з метою комплексного раціонального використання природно-рекреаційних ресурсів та їх збереження;

- розробити та впровадити державну і регіональні програми розвитку санаторно-курортної галузі з метою координації зусиль всіх сторін, зацікавлених в її успішному функціонуванні;

- забезпечити впровадження європейських стандартів в діяльність українських санаторно-курортних та оздоровчих установ з метою підвищення якості обслуговування клієнтів;

- розробити систему матеріального стимулювання трудової діяльності, а також забезпечити підвищення кваліфікації персоналу санаторно-курортних та оздоровчих закладів з метою організації високоякісного обслуговування споживачів;

- створювати багатoproфільні курорти на основі використання природних рекреаційних ресурсів з метою розширення асортименту пропонованих

лікувально-оздоровчих та розважальних послуг якомога більшої кількості відпочиваючих;

– розробити та поширити потужну рекламну кампанію курортів України на світовому та внутрішньому ринках з метою залучення іноземних та вітчизняних туристів, прагнучих отримати якісні послуги в санаторно-курортних та оздоровчих закладах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Семенов В. Ф. Фактори конкурентоспроможності курортно-рекреаційних підприємств на ринку послуг / В. Ф. Семенов, І. Л. Литовченко // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки : зб. наук. праць. Вип. 1 (28). Ч. 2. – Чернівці: БДФЕУ, 2015. – С. 102-105.
2. Нездойминов С. Г. Современные тенденции развития лечебно-оздоровительного туризма в Украине / С. Г. Нездойминов // Федеральный научно-практический журнал. Туризм: право и экономика. – М: Издательская группа «Юрист». – 2014. – № 2. – С. 20-24.
3. Ярмоменко С. Г. Лікувально-оздоровчий туризм Одеської області: сучасний стан та стратегічні напрямки розвитку / С. Г. Ярмоменко // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 8-9.10.2015 р. – Херсон: ПП Вишемирський, 2015. – С. 449-455.
4. Ковач М. Й. Інноваційний розвиток санаторно-курортного господарства регіону: проблеми і ризики / М. Й. Ковач // Економіка та держава. – 2013. - № 6. – С. 43-45.
5. Мигалина Ю. Ю. Санаторно-курортні заклади України: бізнес чи соціальна спрямованість? / Ю. Ю. Мигалина // Економіст. – 2011. – № 6. – С. 38-40.
6. Галасюк С. С. Проблеми розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні / С. С. Галасюк, К. А. Галасюк // Науковий вісник Східноєвропейського

національного університету ім. Лесі Українки: науковий журнал. Серія: Економічні науки. Вип. 5. – Луцьк: ССНУ ім. Лесі Українки, 2013.

7. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія / за заг. ред. проф. В. Г. Герасименка. – Одеса: ОНЕУ, 2016. – 262 с.
8. Колективні засоби розміщування в Україні у 2011 році : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 190 с.
9. Туристична діяльність в Україні у 2013 році : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 272 с.
10. Колективні засоби розміщування в Україні у 2015 році : статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 200 с.
11. Інтернет-портал Uahotels.info [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uahotels.info>.
12. Інтернет-портал Tripadvisor.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.tripadvisor.com>.
13. Про затвердження переліку населених пунктів, віднесених до курортних: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1996 року № 1576 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.portal.rada.gov.ua>.
14. Галасюк С. С. Сучасний стан бази лікувально-оздоровчого туризму в Одеському регіоні / С. С. Галасюк, К. А. Галасюк // Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Черкаси: ЧДТУ, 2013. – С. 63-67.
15. Галасюк С. С. Туристична активність на ринку лікувально-оздоровчих послуг Одеського регіону / С. С. Галасюк // Настоящи изследования и развитие – 2013: Материали за междунар. научна практична конф. – София: Бял Град-БГ ООД, 2013. – Том 8. – С. 48-52.